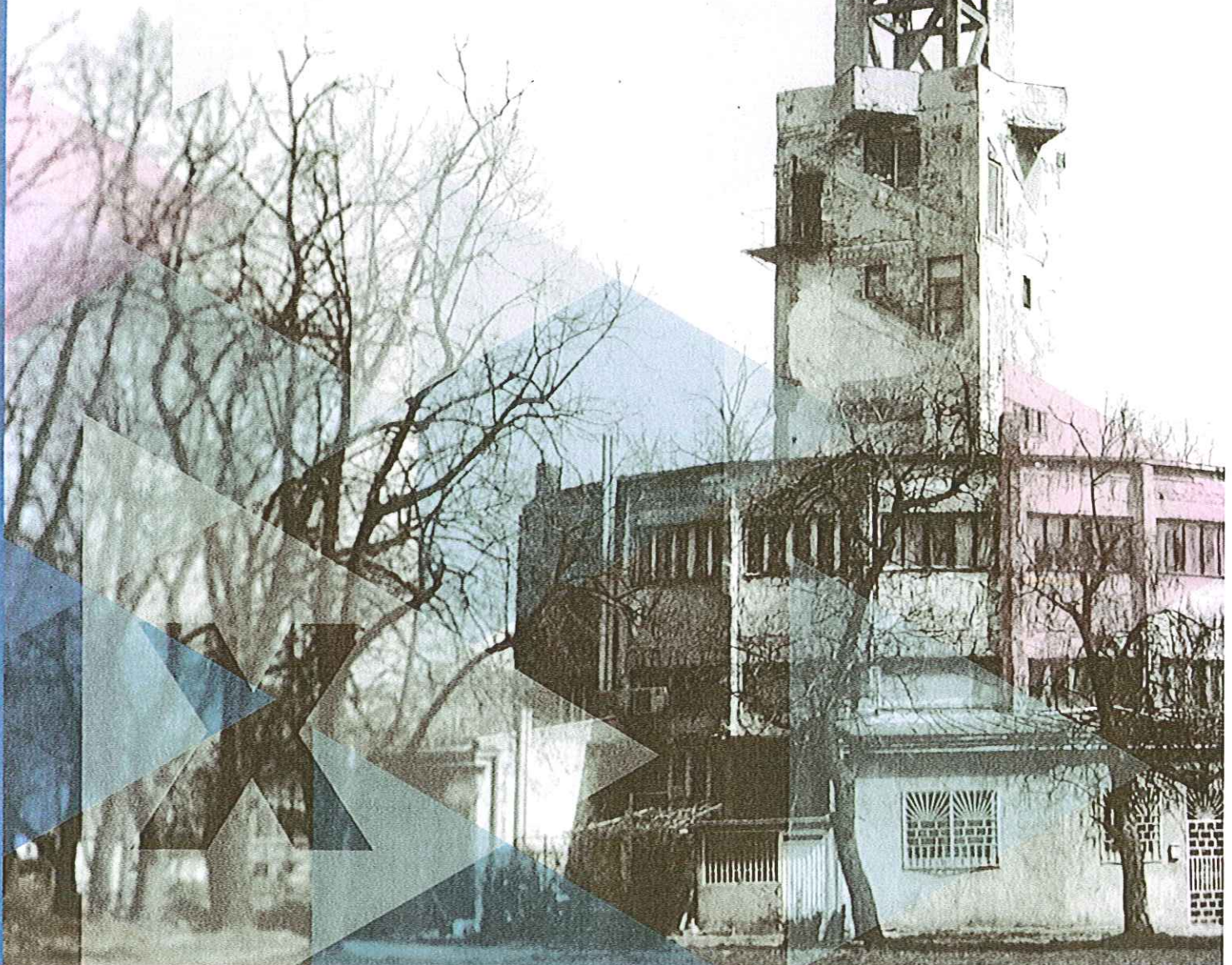

КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ

РИЗИЦИ И ПЕРСПЕКТИВЕ

ЗБОРНИК РАДОВА

ИЗДАВАЧ

Завод за заштиту споменика културе града Београда

ЗА ИЗДАВАЧА

Оливера Вучковић, директор

УРЕДНИК

Мр Светлана Димитријевић Марковић

ЛЕКТОР

Autocorrect – Татјана Тодоровић

ТЕХНИЧКА ПРИПРЕМА И ДИЗАЈН

Пакт студио – Пеђа Паровић

ISBN 978-86-89779-65-3

ШТАМПА

Бирограф

ТИРАЖ

300 примерака

Београд, 2019. године

Х НАУЧНОСТРУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА С МЕЃУНАРОДНИМ УЧЕШЋЕМ КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ – РИЗИЦИ И ПЕРСПЕКТИВЕ

ОРГАНИЗАТОР

Завод за заштиту споменика културе града Београда
Калемегдан Горњи град 14, 11000 Београд, Србија

СУОРГАНИЗАТОР – ПАРТНЕР

Институт за архитектуру и урбанизам Србије
Булевар краља Александра 73/II, 11000 Београд, Србија

НАУЧНОСТРУЧНИ ОДБОР

Проф. др **Влатко БОСИЉКОВ**, дипл. инж. грађ.
Универзитет у Љубљани, Факултет за грађевину и геодезију

Проф. др **Зејнеп ГУЛ УНАЛ**
генерални секретар ICOMOS ICORP Међународне научне комисије за ризике и приправност
директор Истраживачког центра за заштиту историјског наслеђа Техничког универзитета
Јилдиз / ЈТУ ТАМИР

Проф. др **Александар КАДИЈЕВИЋ**, дипл. историчар уметности
Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју уметности

Проф. др **Младен МИЛОШЕВИЋ**, ванредни професор
Универзитет у Београду, Факултет безбедности

Проф. др **Ненад ШЕКУЛАРАЦ**, дипл. инж. арх., ванредни професор
Универзитет у Београду, Архитектонски факултет

Проф. др **Ана РАДИВОЈЕВИЋ**, дипл. инж. арх. ванредни професор
Универзитет у Београду, Архитектонски факултет

Др сц. **Антонија МЛИКОТА**, дипл. повјесничар уметности, доцент
Свеучилиште у Задру, Одјел за повијест уметности

Др **Дијана СИМОНОВИЋ**, дипл. инж. арх., доцент
Универзитет у Бањој Луци, Архитектонско-грађевинско-геодетски факултет

Др **Божидар МАНИЋ**, дипл. инж. арх., научни сарадник
помоћник директора, Институт за архитектуру и урбанизам Србије

Др **Ана НИКОВИЋ**, дипл. инж. арх. научни сарадник
Институт за архитектуру и урбанизам Србије

Др Наташа **ДАНИЛОВИЋ ХРИСТИЋ**, дипл. инж. арх., научни сарадник
Институт за архитектуру и урбанизам Србије

Др Тијана **ЦРНЧЕВИЋ**, дипл. инж. пејзаж. арх., виши научни сарадник
Институт за архитектуру и урбанизам Србије

Др Злата **ВУКСАНОВИЋ-МАЦУРА**, дипл. инж. арх., научни сарадник
Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ

Предраг **МАРИЋ**, мастер за организовани криминал, тероризам и безбедност
помоћник министра, начелник Сектора за ванредне ситуације МУП-а РС

Оливера **ВУЧКОВИЋ**, дипл. историчар
директор Завода за заштиту споменика културе града Београда

Др Марина **ПАВЛОВИЋ**, дипл. инж. арх.
Завод за заштиту споменика културе града Београда

Мр Светлана **ДИМИТРИЈЕВИЋ МАРКОВИЋ**, дипл. инж. арх.
Завод за заштиту споменика културе града Београда

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР

Мр Светлана **ДИМИТРИЈЕВИЋ МАРКОВИЋ**, дипл. инж. арх.
Завод за заштиту споменика културе града Београда – уредник

Ивана **ФИЛИПОВИЋ ЈОРК**, дипл. инж. арх.
помоћник директора, Завод за заштиту споменика културе града Београда

Ивана **ВЕСКОВИЋ**, дипл. историчар уметности
Завод за заштиту споменика културе града Београда

Невенка **НОВАКОВИЋ**, дипл. инж. арх.
Завод за заштиту споменика културе града Београда

Раде **МРЉЕШ**, дипл. инж. арх.
Завод за заштиту споменика културе града Београда

Борјан **БРАНКОВ**, мастер инж. арх., истраживач стипендиста Министарства
за науку, Институт за архитектуру и урбанизам Србије

Др Сања **СИМОНОВИЋ АЛФИРЕВИЋ**, дипл. инж. арх., научни сарадник
Институт за архитектуру и урбанизам Србије

Публиковање Зборника и одржавање конференције омогућили су Секретаријат
за културу Скупштине града Београда и Министарство науке, просвете и
технолошког развоја Републике Србије

8 ПРЕДГОВОР

КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ И ВАНРЕДНЕ СИТУАЦИЈЕ

Heritage: The Driving Force in Post-Disaster recovery*

Prof. dr Zejnep GÜL ÜNAL (предавач по позиву)

13 **Kulturno nasleđe u opasnosti – procena seizmičke otpornosti monumentalnih zgrada**

Vlatko Z. Bosiljkov (предавач по позиву)

25 **Културно наслеђе у ванредним ситуацијама – где смо и како даље**

Марија Радин, Наталија Ћосић

36 **Превенција и приправност на ризик – искуства**

Светлана Димитријевић Марковић, Ивана Филиповић Јорк

47 **Ризици који прете нашем архивском благу**

Снежана Петров

ИДЕНТИФИКАЦИЈА ПРЕТЊИ И РИЗИКА

61 **Глобализација – генератор кризе ауторске архитектуре и потискивања наслеђа у Србији**

Александар Кадијевић

71 **Ризици очувања и заштите стамбених целина и урбаних матрица**

Злата Вуксановић-Мацура

81 **Управљање природним ресурсима на примеру керсантита Тешића мајдана**

Невенка Новаковић, Весна Матовић

91 **Sjelovito i parcijalno: izazovi u prezentaciji srednjovjekovne sakralne arhitekture u kontinentalnoj Hrvatskoj**

Krešimir Karlo

103 **Трансфер архитектонског знања као фактор ризика у заштити споменичког наслеђа**

Алекса Цигановић, Раде Мрљеш, Мирјана Деветаковић

ЛЕКЦИЈЕ ИЗ ПРОШЛОСТИ КОЈЕ (НИ)СМО НАУЧИЛИ

- 117 **Искуства послератне обнове европских градова**
Наташа Даниловић Христић, Небојша Стефановић, Маја Христов
- 128 **Ratovi za jugoslovensko nasleđe (1991-1999) u kontekstu primene Konvencije o zaštiti kulturnih dobara u oružanim sukobima**
Dejan Ristić, Nikola Aleksandar Mališ
- 140 **Новосадско наслеђе којег више нема: архитектонско-урбанистичке промене 1990–2018.**
Валентина Вуковић
- 150 **Развој урбаног језгра града Чачка, од антике до грађанске Србије, могућности и ограничења заштите културног наслеђа кроз планове**
Катарина Грујовић Брковић, Марија Алексић Чеврљаковић, Горан Кужић
- 161 **Улога наслеђа социјалистичке праксе планирања урбаног развоја у очувању и промоцији нормативног јавног интереса у Србији**
Наташа Чолић, Зорица Недовић-Будић

АЛТЕРНАТИВНЕ И ДРУГЕ МЕРЕ ЗА СМАЊЕЊЕ РИЗИКА

- 175 **Енергетско унапређење архитектонске баштине као одговор на климатске промене**
Мила Пуцар, Снежана Петровић, Сања Симоновић Алфиревић, Татјана Виденовић
- 188 **Историјски урбани пејзаж између постојаности и трансформације територије**
Невена Новаковић, Анита Милаковић, Дијана Симоновић
- 199 **Туристичка валоризација традиционалних руралних целина: ризици и могућности у Србији и Македонији**
Александра Терзић, Никола Димитров, Билјана Петревска
- 210 **Могућност јавно-приватног партнерства као модел заштите културног наслеђа**
Ана Радованац Живанов
- 222 **Управљање културним наслеђем као подстицај урбаном развоју и инклузији младих – пример Смедерева, Србија**
Милица Ђурђевић, Ратка Чолић
- 233 **ЛИСТА АУТОРА**

Др Наташа Даниловић Христић, дипл. инж. арх., научни сарадник
Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд, Србија, natasadh@iaus.ac.rs

Др Небојша Стефановић, дипл. простор. планер, научни сарадник
Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд, Србија, nebojsa@iaus.ac.rs

Маја Христов, дипл. инж. арх., стручни сарадник
Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд, Србија, majahristov@iaus.ac.rs

ИСКУСТВА ПОСЛЕРАТНЕ ОБНОВЕ ЕВРОПСКИХ ГРАДОВА

Апстракт

Градови, као најсавршенија људска творевина, изузетно су рањиви и подложни оштећењу и уништењу, пре свега од изненадних природних катастрофа попут поплава, земљотреса, клизишта, пожара, лавина и дејстава вулкана. Њихов положај, одабран на основу атрактивности, често може да буде и фаталан за даљи опстанак. Такви догађаји могу бити иницијатори нове изградње и потирања старог (примери Лисабона, Букурешта...).

Ратна разарања, изазвана људском мржњом, спадају у најтрагичније и најпогубније догађаје који могу да задесе град, уништавајући његово наследство и идентитет. За разлику од природних појава, човек може да предвиди катастрофу ове врсте, евентуално да је избегне и спречи. Примери разарања у Другом светском рату на тлу Европе и послератни периоди реконструкције, видљиви су и данас, 75 година касније. Рад даје увид у след дешавања и анализира различит приступ и концепт обнове у неколико градова (Дрезден, Улм, Варшава, Ротердам, Ковентри, Герника...).

Бројна рушења и обнове Београда, током његове историје, укључујући и последња 1999. године, свакако су оставили утицај на лице града и обликовали његов данашњи изглед, а још увек се воде полемике о начину презентације на појединим локацијама. На основу анализираних примера, у раду се износе смернице и принципи за обнову битних културних симбола градова.

Кључне речи: *Европа, градови, рат, обнова, идентитет*

Dr Nataša Danilović Hristić, Architect, Research Fellow

Institute of Architecture and Urban & Spatial Planning of Serbia, Belgrade, Serbia, natasadh@iaus.ac.rs

Dr Nebojša Stefanović, Spatial Planner, Research Fellow

Institute of Architecture and Urban & Spatial Planning of Serbia, Belgrade, Serbia, nebojsa@iaus.ac.rs

Maja Hristov, Architect, Expert Associate

Institute of Architecture and Urban & Spatial Planning of Serbia, Belgrade, Serbia, maja.hristov@iaus.ac.rs

EXPERIENCE OF POST-WAR RECONSTRUCTION OF EUROPEAN CITIES

Abstract

The cities, like most perfect human creations, are extremely vulnerable and susceptible to damage and destruction, above all of sudden natural disasters such as floods, earthquakes, landslides, fires, avalanches and volcanic eruptions. Their position, based on attractiveness, can often be fatal for survival. However, such events may be the initiators of new construction and negations of previous (examples of Lisbon, Bucharest, ...).

War destructions, caused by the human hate, are among the most tragic and fatal events that can befall the city, destroying its heritage and identity. Unlike the natural phenomena, one can predict a disaster of this kind, possibly to avoid and prevent. The examples of destruction in the Second World War on the soil of Europe, and the post-war reconstruction periods, are visible even today, 75 years later. The paper gives insight into the sequence of events and analyze different approach and concept of renewal in several cities (Dresden, Ulm, Warsaw, Rotterdam, Coventry, Guernica, ...).

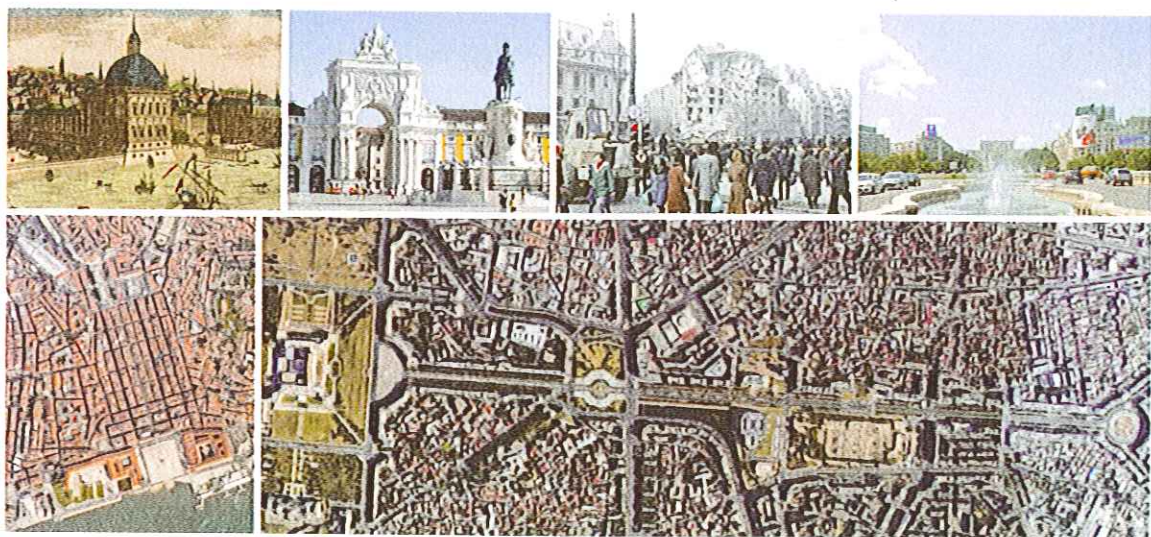
Numerous demolition and reconstruction of Belgrade, during its history, including the last 1999, left influence on the face of the city and shaped its present appearance, and still is actual the controversy about the method of presentation on some locations. Based on analyzed examples the paper gives the guidelines and principles for the restoration of the essential cultural symbols of cities.

Keywords: *Europe, cities, war, renewal, identity*

Увод

Колико су градови витални и отпорни, колика је снага места на којима су настали, говори чињеница да се и после највећих природних катастрофа или ратних разарања обнављају, настављају свој живот, културни идентитет¹ и чувају успомену на раније облике². Можда су овакви „резови“ градовима „добродошли“, служе као прилика да се неке стихијски настале ствари поправе, осавремене и прилагоде, да се преиспитају форме и начини живота, али и да се спроведу неке друге доктрине. Тако је, на пример, земљотрес који је 1755. године погодио Лисабон, а после којег су уследили цунами реке Тежо и пожар, послужио као „изговор“ за потпуну реконструкцију доњег дела града – Баиша (*Vaixa*), формирање трга (*Praça do Comércio*) и ортогоналне мреже улица.³ После земљотреса 1963, Скопље је трансформисано у град модерне. За време диктатуре Чаушеског, Букурешт⁴ је 1977. године погодио земљотрес који је уништио важне историјске грађевине и послужио режиму за насилно спровођење новог урбанистичког решења.⁵

Природне катастрофе наступају изненада, али ратни сукоби су последица политика које спроводе људи, често с циљем да се затре идентитет и понос непријатеља.⁶ Други светски рат на тлу Европе доноси масовна разарања градова каква до тада свет није видео. Напади из ваздуха и бомбардовање војних и цивилних циљева доводе до потпуног уништења и великих жртава, свакако више од борбе на тлу.⁷ Такозвано „тепих“ бомбардовање наноси највећу штету, јер се из авиона испушта велики број бомби, без навођења на конкретне циљеве. „Пробно“ бомбардовање републиканског града Герника⁸ у Баскији 1937. године, за време грађанског рата у Шпанији, пружило је увид немачким ваздухопловним снагама⁹ у „делотворност“ таквих напада. Град се обнавља за време Франковог режима, а

Слика 1. Лисабон (лево) и Букурешт (десно), пре и после
(извор: интернет и фотографије аутора рада)

Слика 2. Герника (лево), Ковентри (средина) и Ротердам (десно), пре и после
(извор: интернет и фотографије аутора рада)

планови реконструкције уносе доста новог, не поштујући традиционалну матрицу. Током 1940. и 1941. године, британски град Ковентри је због својих индустријских комплекса интензивно бомбардован високозапаљивим бомбама, што је довело до уништења центра града, чије су последице и данас видљиве,¹⁰ јер је на пример катедрала, као успомена на ратна разарања, остављена необновљена¹¹. Ротердам у Холандији, као највећа лука у Европи, доживљава сличну судбину 1940. године. Планови за реконструкцију и обнову града рађени су још за време рата, први у маниру потпуне обнове, с мањим изменама у смислу рационализације саобраћаја, касније уводећи савремене форме.¹² Немачко бомбардовања Београда 1941, савезничко – британско и америчко 1944. године и оно које су извеле снаге НАТО-а 1999. године, разликовало се у форми, тј. да ли је било масовно или са бираним стратешким циљевима, али у суштини град је остајао без својих симбола и репера. Обнова Народне библиотеке никада није спроведена, већ је изграђена нова на Врачару, а место покушаја уништења културног идентитета и вредног наслеђа на Косанчићевом венцу и данас на видан начин опомиње.

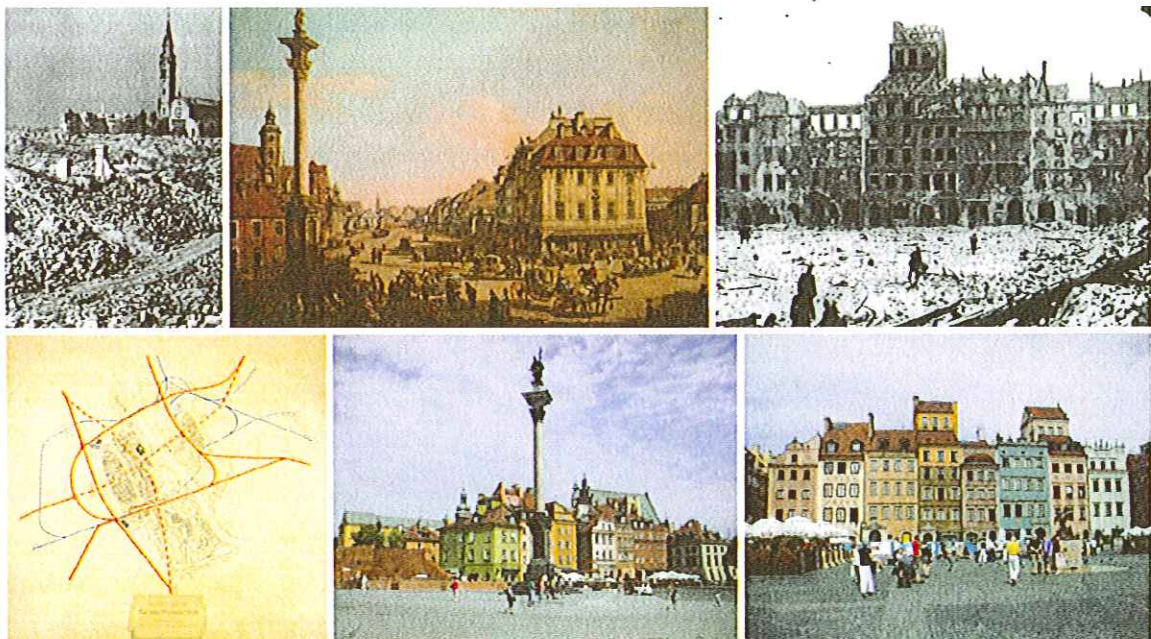
Дрезденска декларација (1982), настала као закључак међународног скупа експерата *Реконструкција споменика уништених у рату* – посвећена је искључиво методологији реконструкције. У члану 8 се наводи: „Комплетна реконструкција озбиљно оштећених споменика мора се посматрати као изузетна околност која је оправдана само због посебних разлога који проистичу од уништавања споменика од великог значаја у рату. Таква реконструкција мора бити заснована на поузданој документацији његовог стања пре уништења.“ Краковска повеља из 2000. године у члану 4 даје јасна упутства: „Реконструкцију читавих делова 'у стилу грађевине' треба избегавати. Реконструкција веома малих делова који имају архитектонски значај може бити прихватљива као изузетак под

условом да се заснива на прецизној и неспорној документацији. Ако је потребно, због одговарајућег коришћења објекта, комплетирање већих просторних и функционалних делова треба да одражава савремену архитектуру.¹³

„Реконструкција целе грађевине уништене у оружаним сукобима или природним катастрофама прихватљива је једино ако постоје изузетни друштвени или културни разлози који се односе на идентитет читаве заједнице.“¹⁴ Управо по овим принципима извршене су реконструкције страдалих централних делова градова, свака на свој начин, а разлике се могу препознати у количини обновљених аутентичних амбијената и објеката или увођењу нових форми, према два основна принципа: уклапању или контрасту.¹⁵

Варшава из пепела

Међу првима на удару у Другом светском рату била је Варшава, коју Немци систематски уништавају, почев од бомбардовања и опсаде 1939, затим је буквално савијају са земљом по окончању побуне у јеврејском гету 1943. године и након устанка покрета отпора у лето 1944. У позадини страдања становника и грађевинског фонда престонице Пољске налази се нацистички урбанистички план за изградњу *новог немачког града* (нем. *Neue deutsche Stadt Warschau*), који су 1940. припремили Грос и Нирнбергер [Hubert Groß, Otto Nürnberger], и Пабст 1942. године [Friedrich Pabst, по којем план и носи име]. Идеја је била да се расели, или боље речено истреби, 1,5 милиона становника, да се све сруши и сагради мали град за 130 000 становника, као седиште немачке владавине над окупираном пољском територијом.¹⁶ Последица монструозног плана била је уништење 85 одсто

Слика 3. Варшава: (горњи ред) призори разореног града и једна од Белотових слика која је послужила за реконструкцију; (доњи ред) нацистички урбанистички план и изведена послератна реконструкција центра града (извор: интернет и фотографије аутора рада)

грађевина, историјског језгра града (*Stare Miasto* и *Nowy Świat*), вредних споменика архитектуре и културе и губитак 3/4 становника. После рата постављено је питање да ли реконструисати град и како, или га изместити с локације згаришта, тј. да престоница пређе у Лођ.

Сећање на оно што је Варшава некада била, тај идентитет и дух места, били су до те мере јаки да покрену процес и да за само десет година од завршетка рата добар део града буде подигнут из пепела. Сама обнова је била постепена и тешка, изведена је над гомилама шута и масовним гробницама, према сачуваним фотографијама и сликама предратне Варшаве, као и реткој архивској грађи о објектима.¹⁷ Кључна су била уља на платну италијанског сликара Бернарда Белота,¹⁸ који је као дворски сликар на 22 слике до детаља забележио градске просторе, фасаде и силуете. Ретки сачувани делови орнаментике са зграда, а пре свега грађевински материјал остао након рушења, употребљени су за реконструкцију. Системска и потпуна обнова Старог града, његових цркава, тргова и пијаце била је тако успешна да је 1980. године стављен на Унескову листу као пример реконструкције великих размера, у којој су били обухваћени објекти од XIII до XX века. Трагедија која је задесила град и данас је видљива, упркос процесу да се врати стари амбијент централног дела. Обновљени део, упркос труду да изгледа старо и аутентично, ипак делује „празно“, као кулиса или макета историје. Наравно, неки простори и објекти никада нису враћени, замењени су другим формама.¹⁹ Са друге стране, у целини се сагледава мешавина утицаја и стилова, јер шири центар чине стамбени блокови из доба послератног комунизма и бројни модернистички објекти.²⁰

Обновљени Дрезден

Дрезден је почетком XX века био развијен центар културе и уметности, али доласком Националсоцијалистичке радничке партије Немачке на власт све се мења. За време рата град је био поштеђен већих разарања, до фебруара 1944, када су га бомбардовали савезници, а епилог је погибија више од половине становника и уништење значајног културног наслеђа и мостова на Елби.²¹ Након потписивања капитулације 1945. године, убрзо започињу радови на рашчишћавању рушевина, обнављању инфраструктуре, трамвајског саобраћаја и појединих јавних објеката у центру града.²² Када је формирана Немачка Демократска Република (*DDR*) 1949. године, започела је нова ера у урбаној реконструкцији и конзервацији историјског језгра града²³, као и изградња у препознатљивом стилу тог доба²⁴. Неки објекти су делимично санирани и остављени у полуразрушеном стању, као опомена на рат и страдања, али објективно и због недостатака средстава за обнову.²⁵ Из појединих, допола срушених објеката растао је коров, а неки градски простори, рашчишћени од рушевина, служили су за паркирање возила. Падом Берлинског зида (1989) и уједињењем две Немачке (1990), створени су услови за наставак интензивне урбане реконструкције и обнове историјског језгра Дрездена.²⁶ Нажалост, 2009.

Слика 4. Дрезден: обнова цркве као симбола града и његове силуете, пратећи објекти на тргу
(извор: интернет и фотографије аутора рада)

године донета је одлука да се изгради мост са четири саобраћајне траке преко Елбе, у заштићеној зони, без обзира на његову функционалну оправданост. Из тих разлога, долина Елбе у Дрездену, културни пејзаж значајан по силуети објеката из 18. и 19. века, од око 18 километара дужине – избрисан је с листе Светске културне баштине Унеска.²⁷

Према евиденцији надлежне службе за заштиту, данас град има око 13.000 појединачних културноисторијских споменика и осам урбанистичких области под режимом заштите. У низу пројеката у централној градској зони истичу се два, из домена потпуне реконструкције по узору на оригиналан објекат и урбане обнове савременим објектима, али у маниру уклапања у историјско окружење.

На основу иницијативе грађана, после бројних јавних дебата и након што је пројекат одобрила Евангелистичка лутеранска црква Саксоније, 1992. године донета је одлука о потпуној реконструкцији Богородичине цркве (*Frauenkirche*) на тргу Нојмаркт, да би после 60 година (свечано отварање је одржано 2005) „град повратио своју карактеристичну силуету са куполом цркве“.²⁸ Радови су започети 1994, а иницијално је било планирано да се заврше до 2006. године, до прославе јубилеја града. Међутим, обнова је текла брже од плана, пре свега захваљујући финансијским средствима од 125 милиона евра прикупљеним првенствено од донација. Остатке цркве су деценијама одржавале надлежне службе заштите, а било је потребно 18 месеци археолошког рашчишћавања гомиле шута, запремине 22.000 m³ и висине од 13 m, да би се сваки блок камена обрадио и каталогизовао. Све што је могло да се инкорпорира у зидове нове цркве – искоришћено је, тако да је око 40% оригиналног материјала поново употребљено, уз потребно ремоделовање и уклапање. Резултат тога је видљива разлика у боји на фасади, што уједно представља јединствено сведочанство историје. Ово је била прва фаза у реконструкцији трга, тј. објеката који га окружују, и доследно је спровођена блок по блок, зграда по зграда, у комбинацији обнове где је то могуће или интерполације модерне архитектуре, поштујући хоризонталну и вертикалну регулацију, али и парцелацију и фасадни ритам.

Реконструкција потпуно уништеног окружења трга Алтмаркт започета је 1953. године, а у последњих десетак година је актуелизована изградњом објеката по ободу трга. На конкурс спроведеном 1993. године, прву награду је добио рад који је реинтерпретирао градски трговачки миље, комбинацијом намена становања, хотела и пословног простора, а унутар блока, повезан пасажима, смештен је тржни центар. Рушењем административне зграде хемијске компаније 2009,²⁹ створена је могућност за проширење са три на укупно пет блокова, што је и реализовано 2011. године, тако да сада комплекс има око 44.000 m² на 2,5 ha површине.

Храбри искорак у Улму

Пример Улма, града који је бомбардован пред крај рата, 1944. и 1945, када је уништено 80% његовог центра, даје увид у дуготрајан процес обнове и промене у стратегији планирања града: од реконструкције и оријентације ка модернизацији, у периоду од 1945. до 1975, затим одустајања од концепта због губитка урбаног квалитета и приступању обнови историјских објеката и делова града, и на крају од 1985. године рехабилитације урбаних простора и увођења нових форми у стару матрицу.³⁰ Иако често истицан као пример непоштовања окружења и лошег уклапања, објекат Градске куће (Stadthaus), архитекте Ричарда Мера [Richard Meier]³¹, са својом карактеристичном модернистичком, белом фасадом, лишеном сваког сувишног детаља, стоји на главном градском тргу насупрот високој готској катедрали (Ulmer Münster), и мора се сагледати у контексту целе централне зоне. Јавне расправе, па чак и референдум, имали су за тему изглед и контраст објекта³² од 36.000 m² у односу на друге у окружењу, почев од избора на конкурс 1986, па све до завршетка изградње 1993. године. Међутим, овај приступ архитекте данас се чини оправданим, јер јасно симболизује границу између некадашњег и новог, намерно се не позивајући и, барем не на очигледан начин, кореспондирајући с наслеђем. Закривљена форма и колонада можда не одражавају стилско јединство, али пажљивим сагледавањем се уочава један

Слика 5. Улм: промишљања архитеката о контексту и идентитету, уклапање модерне архитектуре у концепт града (извор: интернет и фотографије аутора рада)

мали омаж локалној архитектури, у виду облика стакленог крова, који одражава карактеристичне забате кућа. Још један објекат на сличан начин се усудио да привуче пажњу и слободно интерпретира косине традиционалних кровних равни. Реч је о библиотеци (Stadtbibliothek Ulm) на тргу Марктплац (Marktplatz), делу архитекте Готфрида Бема [Gottfried Böhm], у облику стаклене пирамиде основе 28 m x 28 m, а висине око 36 m. И ова јавна грађевина, из 2004. године, својом позицијом, волуменом и материјализацијом одудара од околине, пратећи храбар отклон претходне и нудећи суптилну везу с околином.

Аутори нових објеката у централној зони су очигледно имали прилику да изаберу принцип уклапања или контраста, јасније или скривеније (више симболичке) везе с амбијентом, стварајући у целини нови идентитет, меморију на прошла времена, али и „пресек“ и почетак неког новог доба. Из тог разлога савремена архитектура Улма је вредна поштовања јер користи широк избор техника у урбаној реконструкцији и даје увид у различите слојеве историје.

Закључак

Из наведених примера градова Варшаве, Дрездена, Улма, али и Гернике, Ковентрија и Ротердама, може се сагледати ниво претрпљеног уништења у ратним сукобима: Међутим, могу се извући и закључци у ком правцу може да се одвија реконструкција урбаног ткива, почев од избора најважнијих симбола града, амбијената који представљају идентитет и дух места вредан потпуне обнове, начина меморијалног обележавања страдања и стварања услова за будући живот. Уопштено гледано, из садашње позиције, Варшава и Дрезден су се определили да колико год је могуће врате своје препознатљиве амбијенте. Са друге стране, Улм и Ротердам су дали предност савременој интерпретацији простора и његове симболике. Поуке које Београд може да искористи могу да буду у смислу потребе да се достојно обележе места страдања, с могућим музејско-галеријским анексом у циљу приказивања и едукације (локација Народне библиотеке на Косанчићевом венцу), или обнове значајни и реперни објекти с евентуалном променом намене (пример зграде Генералштаба у Улици кнеза Милоша). Свакако, ови процеси су дуготрајни, изискују много ангажовања и средстава, а кључно је препознати вредности простора, посебно јавних, затим карактеристичних садржаја и намена, архитектуре, обликовања, естетике, уметности, стила и детаља, те на основу тога изабрати приступ, метод и смер, као и меру у којој ће се сусрести старо и ново.

Напомене

- 1 Neill, W. J. V.: *Urban Planning and Cultural Identity*, Psychology Press, 2004.
- 2 Ricart, N. (ed.): *Public Space and Memory*, Universitat de Barcelona, 2015.
- 3 Mullin, J. R.: *The reconstruction of Lisbon following the earthquake of 1755: a study in despotic planning*, Landscape Architecture & Regional Planning, Faculty Publication Series Landscape Architecture &

- Regional Planning, University of Massachusetts, 1992, <https://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article>. [20. 2. 2019]
- 4 Houseman, G. A.: *Why Earthquakes Threaten Two Major European Cities: Istanbul and Bucharest*, European Review, 2018, Vol. 26, Issue 1, 30–49.
 - 5 Cavalcanti, M. de B.: *Totalitarian states and their influence on city-form: the case of Bucharest*, Journal of Architectural and Planning Research, 1992, Vol. 9, No. 4, Theme Issue: Influences on Urban Form, 275–286.
 - 6 Viejo-Rose, D.: *Reconstructing Spain: Cultural heritage and memory after Civil War*, Eastbourne, 2011.
 - 7 Stig Sørensen, M. L., Viejo-Rose, D. (ed.): *War and Cultural Heritage*, Cambridge University Press, 2015.
 - 8 Raento, P., Watson, C. J.: *Gernika, Guernica, Guernica?: Contested meanings of a Basque place*, Political Geography, 2000, Vol. 19, Issue 6, 707–736.
 - 9 Бомбардовање је извршила легија „Кондор“, коју је обучило и опремило немачко ваздухопловство *Luftwaffe*.
 - 10 Larkham, P. J.: *Conserving the Post-Second World War Reconstruction: a Contentious Idea*, in: James, N. M. (ed.), *New Town Heritage: Occasional Papers in the Historic Built Environment*, Milton Keynes City Discovery Centre, 2018.
 - 11 Hubbard, P., Faire, L., Lilley, K.: *Contesting the modern city: reconstruction and everyday life in post-war Coventry*, Planning Perspectives, 2003, 18(4), 377–397.
 - 12 Kooij, P.: *The destruction of Dutch Cities during the Second World War*, in: Körner, M. (ed.), *Stadtzerstörung und Wiederaufbau*, Verlag Paul Haupt, Bern-Stuttgart-Wien, 2000, 289–301.
 - 13 Шекарић, Б.: *Реконструкција у контексту очувања наслеђа у Србији*, Национални комитет ИКОМОС у Босни и Херцеговини, састанак регионалне групе, Сарајево, 25–28. 9. 2016, <http://icomosubih.ba/Regionalni%20skup%20o%20rekonstrukciji.html> [12. 1. 2019]
 - 14 Исто.
 - 15 *Fall and Rise, Reconstruction of Heritage after War*, International Seminar, Bilbao and Gernika-Lumo, 1–3 October 2015. <http://europeanmemories.net/activities/fall-and-rise-heritage-reconstruction-after-war/> [20. 2. 2019]
 - 16 Gutschow, N., Klain B.: *Vernichtung und Utopie: Stadtplanung Warschau 1939–1945*, Junius, Hamburg, 1994.
 - 17 Архитектонски пројекти и урбанистички планови изгорели су у згради Националне библиотеке.
 - 18 Бернардо Белото (итал. Bernardo Bellotto, 1721, Венеција – 1780, Варшава), италијански сликар градских панорама Варшаве, Дрездена, Торина и Беча. Рођак и ученик познатијег сликара Каналета.
 - 19 *10 Places You Will Never Visit in Warsaw*, <https://culture.pl/en/article/10-places-you-will-never-visit-in-warsaw>. [11. 1. 2019]
 - 20 Један од покушаја „приближавања“ различитих концепата био је урбанистички конкурс спроведен 1987. године, на којем су тимови разматрали могућност интерполације традиционалних вредности града у матрицу отвореног блока. Drzewiecki, H., Szczeoanik-Dzikowski, J.: *From Neighborhood to Downtown, Transformation of the Western Area of the Saxon Axis*, Warsaw Confrontations, International Competition and Seminar, The Association of Polish Architects, 1987.
 - 21 Beganz, D.: *Dresden, Architektur und Kunst*, Michael Imhof Verlag GmbH & Co, Petersberg, 2007.
 - 22 Diefendorf, J. M. (ed.): *Rebuilding Europe's Bombed Cities*, Springer, 2015.
 - 23 Јоханеум (Johanneum), некадашње краљевске штале, XVI век, данас Музеј транспорта (обнова 1950–1960), зграда Парламента и Суда (Oberlandesgericht), из XVIII века, Академија лепих уметности, Albertinum, Landhaus, зграда опере Semper.

- 24 Објекти на Алтмаркт тргу 1953–1958, реконструкција Прагер/Прашке улице (Prager Straße) 1960, Палата културе 1969, између два трга, старе и нове пијаце (Altmarkt, Neumarkt), неадекватно проширење зграде Полицијске управе, реализовано 1979. и уклоњено 2005.
- 25 Даниловић Христић, Н., Глигоријевић, Ж., Стефановић, Н.: *Реконструкција централних градских зона, на примеру градова Лајпцига и Дрездена*, Архитектура и урбанизам, 2019, 46, 52–63.
- 26 Macdonald, S.: *Memorylands: Heritage and Identity in Europe Today*, Routledge, London, New York, 2013.
- 27 Waldschlößchenbrücke bridge and World Heritage status, City of Dresden, Lord Mayor, 2006, https://www.dresden.de/media/pdf/broschueren/broschuere_welterbe_engl.pdf, [15. 2. 2018]
- 28 Isaacs, R.: *Canaletto's Dresden: Rebuilding a Lost Urban Image In a Time of Rapid Change*, in: Dandekar, H. C. (ed.), *City, Space + Globalization: An International Perspective*, College of Architecture and Urban Planning The University of Michigan, 1998, Chapter 4, 32–38.
- 29 Зграда хемијске компаније *Lindehaus* саграђена 1966/1968.
- 30 Hewitt, K: *Civil and Inner City Disasters: The Urban, Social Space of Bomb Destruction (Zerstörung innerstädtischer Lebensräume durch Bombardierungen)*, Erdkunde, 1994, 48, 4, 259–274.
- 31 Sack, M.: *Richard Meier, Stadthaus Ulm*, Ed. Axel Menges, Fellbach, 1995.
- 32 Barthelmess, S. N.: *Richard Meier's Stadthaus Project at Ulm*, Journal of Architectural Education, 1990, 43(3), 2–19.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

930.85(497.11)(082)
72.01(497.11)(082)
7.025.3/.4(497.11)(082)

ЗАВОД за заштиту споменика културе града Београда (Београд).
Конференција (10 ; 2019)

Културно наслеђе - ризици и перспективе : зборник радова /
Завод за заштиту споменика културе града Београда, X конференција, Београд, 2019. ; [организатор]
Завод за заштиту споменика културе града Београда ; [уредник Светлана Димитријевић Марковић]. -
Београд : Завод за заштиту споменика културе града Београда, 2019
(Београд : Бирограф). - 235 стр. : илустр. ; 25 cm

Текст ћир. и лат.
- Тираж 300.
- Стр. 8-10: Предговор / Светлана Димитријевић Марковић.
- Напомене и библиографске референце уз поједине радове.
- Библиографија уз већину радова. - Abstracts.

ISBN 978-86-89779-65-3

а) Културна добра - Заштита - Србија - Зборници
б) Архитектонски споменици - Заштита - Србија - Зборници

COBISS.SR-ID 276504844